

DE FINANCIËLE POSITIE VAN LANDBOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND (II)

Dr. J.T.P. de Regt

L1
338
A

Rapport No. 338

Afdeling Algemeen Economisch Onderzoek

December 1959

244361

INHOUD

	Blz.
Overzicht van de tabellen en de aan het rapport toegevoegde bijlage	3
WOORD VOORAF	4
HOOFDSTUK I DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	5
§ 1. De doelstelling	5
§ 2. De verzameling en verwerking der gegevens	5
HOOFDSTUK II DE VERMOGENSSTRUCTUUR EN DE BESTEDINGSRUIMTE	9
§ 1. Gecombineerde balansen	9
§ 2. Nadere beschouwing van de vermogenspositie; de spreiding	10
2.1. Het eigen vermogen	12
2.2. Is een normatieve uitspraak over het percentage eigen vermogen mogelijk?	15
2.3. De vermogensstructuur in het licht van de te financieren activa	23
2.4. De liquiditeitspositie	25
§ 3. De bestedingsruimte	28
§ 4. De betekenis van de verschillende krediet- gevers	30
SAMENVATTING	32

Overzicht van de tabellen en de aan het rapport toegevoegde bijlagen	3
Tabel 1 Opbouw van de steekproef	6
Tabel 2 Gemiddelde waarde in guldens per ha van grond en gebouwen	7
Tabel 3 Gecombineerde balansen van landbouwbedrijven van 4 - 100 ha per voorjaar 1957	8
Tabel 4 Eigen vermogen in procenten van het balanstotaal	11
Tabel 5 Eigen vermogen in procenten van het balanstotaal (vergelijking van de mediaan in 1957 met die van in 1952)	13
Tabel 6 Frequentieverdeling van het percentage eigen vermogen der verschillende leeftijdsgroepen bij eigenaars- en pachtbedrijven	14
Tabel 6a Voorbeeld van berekening van het maximum aan vreemd vermogen voor een gemengd bedrijf van 7 ha	18
Tabel 6b Overzicht van het maximum aan vreemd vermogen voor enkele bedrijven die als voorbeeld zijn genomen	19
Tabel 7 Vergelijking van de duurzame investeringen met het voor lange termijn beschikbare vermogen (voorjaar 1957)	22
Tabel 8 Vergelijking van de duurzame investeringen met het voor lange termijn beschikbare vermogen (verschillen in de verhoudingsgetallen tussen 1957 en 1952)	23
Tabel 9 Percentage eigenaars- en pachtbedrijven dat de duurzame investeringen met eigen vermogen heeft gefinancierd	24
Tabel 10 Overzicht met betrekking tot de liquiditeit der bedrijven	26
Tabel 11 Bestedingsruimte der bedrijven in f. 100 per ha	29
Tabel 12 De herkomst van de schulden	30
Tabel 13 De gemiddelde schuld in guldens per ha en de gemiddelde grootte (in f. 100) van de door verschillende geldgevers verstrekte leningen	31
Bijlage De mediaan van het percentage eigen vermogen in de afzonderlijke landbouwgebieden	33

WOORD VOORAF

Sinds 1952 zijn op de afdeling Algemeen Economisch Onderzoek studies verricht aangaande de financiering van de landbouw. Het eerste rapport over deze materie werd in 1954 gepubliceerd onder de titel "De financiële positie van landbouwbedrijven in Nederland". Daarin werd over de vermogenspositie per voorjaar 1952 verslag uitgebracht. In 1957 verscheen over dit onderwerp vervolgens een meer fundamentele studie getiteld "Het financieringsvraagstuk in de Nederlandse landbouw".

De ontwikkelingen inzake de rentabiliteit van de landbouw hebben ertoe geleid dat in 1957 weer een onderzoek is ingesteld naar de vermogenspositie van de boeren. Het bestuur van het Landbouw-Economisch Instituut was nl. van oordeel dat moest worden nagegaan in hoeverre de gewijzigde economische omstandigheden invloed hebben gehad op de financiële weerstandskracht van de bedrijven.

Ongeveer terzelfder tijd werd de Commissie Landbouwkrediet in het leven geroepen door de landbouwkredietinstellingen en de landbouworganisaties. Deze commissie kreeg tot taak een onderzoek in te stellen naar de doeltreffendheid van het landbouwkredietwezen. Het stemt tot voldoening dat het door het L.E.I.-onderzoek beschikbaar gekomen materiaal mede een bijdrage heeft kunnen leveren tot het onderzoek van genoemde commissie.

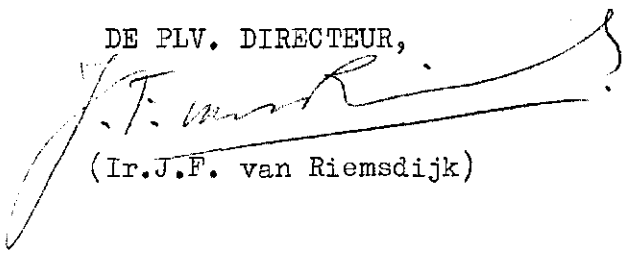
Evenals in 1952 verleenden de leden van de Vereniging van Landbouwboekhoudbureaus hun medewerking, waarvoor ik hun dankzeg.

Het rapport is samengesteld door dr. J.T.P. de Regt, die inmiddels een jaar geleden de dienst bij het Landbouw-Economisch Instituut heeft verwisseld voor een functie bij de Cultuurtechnische Dienst. De royale wijze waarop deze dienst de heer de Regt in de gelegenheid stelde het, bij de functiewisseling reeds lopende, onderzoek te helpen voltooien, zij hier dankbaar gememoreerd.

Een belangrijk aandeel in de totstandkoming van dit rapport is geleverd door W. van Ellinkhuizen, ec.cand., G.Hoekstra en A. de Joode.

De machinale verwerking van de gegevens geschiedde door de afdeling Bewerking Waarnemingsuitkomsten van de Centrale Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (T.N.O.) te 's-Gravenhage.

DE PLV. DIRECTEUR,

(Ir. J. F. van Riemsdijk)

's-Gravenhage, december 1959

HOOFDSTUK I

DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK

§ 1. De doelstelling

In 1952 stelde het L.E.I. een onderzoek in naar de financiële positie van landbouwbedrijven, ten einde een inzicht te verkrijgen in de financiële draagkracht in de landbouw. De resultaten werden weergegeven in L.E.I.-rapport 213 getiteld "De financiële positie van landbouwbedrijven in Nederland". Sindsdien is de rentabiliteit in de Nederlandse landbouw sterk verminderd, zodat de vraag kan worden gesteld in hoeverre deze gewijzigde economische omstandigheden de vermogenspositie van de boeren hebben beïnvloed. Dit is een belangrijk vraagpunt aangezien de vermogenspositie een indicatie vormt voor de weerstandskracht van onze landbouw.

Aan het slot van genoemd rapport (p.75/76) werd opgemerkt, dat het niet waarschijnlijk leek, dat de financiële structuur van de Nederlandse landbouw van het voorjaar 1952 af tot het verschijnen van het rapport in 1954 zou zijn verzwakt. Een oriënterend onderzoek in 1955 bij 259 landbouwbedrijven 1) scheen deze uitspraak te bevestigen. Het onderhavige onderzoek heeft tot doel vollediger inzicht te verschaffen in de ontwikkeling van de vermogenspositie in onze landbouw. Daarbij is ernaar gestreefd zoveel mogelijk de stand van zaken in het voorjaar van 1957 te vergelijken met de onderzoekresultaten in het voorjaar van 1952.

§ 2. De verzameling en verwerking der gegevens

Evenals in 1952 werd voor het onderhavige onderzoek een beroep gedaan op de medewerking van de leden van de Vereniging voor Landbouwboekhoudbureaus en enkele particuliere boekhoudbureaus. Bedoelde boekhoudbureaus hebben van een aantal landbouwbedrijven balansgegevens verschaft door invulling van een enquêteformulier. Als peildatum van deze balansen is het voorjaar 1957 aangehouden; de balansdata variëren daarbij van 1 januari tot 12 mei.

Bij de bepaling van de steekproef is uitgegaan van de bedrijven die door het C.B.S. zijn gekozen voor de Statistiek van de Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw voor het jaar 1956/'57.

Bij het onderzoek zijn in totaal 5100 landbouwbedrijven betrokken met een oppervlakte cultuurgrond variërende van 4 tot 100 ha.

1) Zie dr. J.T.P. de Regt; Het financieringsvraagstuk in de Nederlandse landbouw, Rapport No. 269 van het L.E.I. (1957), p.148-151.

Tabel 1 geeft een overzicht van de samenstelling van de steekproef.

OPBOUW VAN DE STEEKPROEF¹⁾

Tabel 1

Gebieden	Aantallen bedrijven			Gemidd. bedrijfs grootte in ha	
	steek- proef	steekproef in % van.		bedrijven tussen 4 en 100 ha in het universum ²⁾	bedrij- ven in de steek- proef
		bedrijven tussen 4 en 100 ha v.h. uni- versum ²⁾	to- tale steek- proef		
1	2	3	4	5	6
Groningen	321	3,8	6,3	20,8	34,9
Friesland	410	2,8	8,0	15,8	22,4
Drente	556	4,3	10,9	13,4	18,1
Overijssel	429	2,1	8,4	12,0	15,1
Gelderland	886	3,7	17,4	10,5	16,2
Utrecht	276	5,1	5,4	13,8	17,4
Noordholland	513	5,7	10,1	16,4	21,8
Zuidholland	566	5,5	11,1	16,6	23,6
Zeeland	279	4,5	5,5	19,2	31,3
Noordbrabant	588	2,3	11,5	11,3	15,8
Limburg	276	2,5	5,4	10,9	15,6
Zeekleigebieden	956	4,5	18,7	21,5	33,9
Rivierkleigebieden	727	5,3	14,3	12,1	18,7
Weidegebieden	1099	4,0	21,5	14,8	18,6
Zandgronden	1773	2,3	34,8	10,9	14,5
Veenkoloniën	357	7,1	7,0	17,0	20,7
Tuinbouwgebieden	188	9,1	3,7	13,7	17,8
Nederland	5100	3,5	100	13,5	20,2

1) Bij het onderscheiden van landbouwgebieden is de indeling van 1912 gevolgd.

2) Hoofdberoep landbouw.

Ook nu was de gemiddelde grootte van de bedrijven in de steekproef groter dan van de bedrijven tussen 4 en 100 ha volgens de Landbouwtelling 1955. Voor zover nodig en mogelijk zijn dan ook correcties in de uitkomsten aangebracht door weging met de bedrijfs grootteverhouding in het universum.

De verzamelde balansgegevens van bezittingen en schulden - zowel binnen als buiten het bedrijf - zijn ontleend aan fiscale boekhoudingen. Fiscale waarderingen kunnen aanmerkelijk afwijken van de bedrijfseconomische.

Dit heeft, evenals in 1952, aanleiding gegeven tot herwaardering van het onroerend goed op basis van de verkoopwaarde die de grondkamers in het voorjaar van 1957 naar schatting zouden hebben toegestaan. Deze herwaardering is volgens deze richtlijn door de landbouwboekhoudbureaus uitgevoerd. Dit heeft geleid tot gemiddelde waarden per ha zoals in tabel 2 zijn vermeld. Ter beoordeling van deze cijfers zijn in deze tabel ook opgenomen de gemiddelde waarde van het onroerend goed in ons onderzoek van 1952 alsmede de verkoopprijzen van boerderijen ontleend aan C.B.S.-gegevens.

Tabel 2

GEMIDDELDE WAARDE IN GLD, PER HA VAN GROND EN GEBOUWEN

Groepen van landbouwgebieden	Boekwaarde van grond en gebouwen van de onderzochte bedrijven (na herwaardering)		Verkoopprijzen van boerderijen 1)		Boekwaarde grond en gebouwen van de onderzochte bedrijven in '57 in % van 1952	Verkoopprijzen in '56/'57 in % van 1952	Boekwaarde grond en gebouwen in '57 in % van de verkoopprijzen in 1956/'57
	1952	1957	1952	1956			
Zeekleigeb.	2900	3600	2700	4390	124	163	82
Rivierkleigeb.	3300	3500	4030	4720	106	117	74
Weidegeb.	2500	3400	2510	3570	136	142	95
Zandgronden	2400	3100	2410	3760	129	156	82
Veenkoloniën	2500	3200	2470	3810	128	154	84
Nederland ²⁾	2700	3400	2580	3920	126	149	87

De boekwaarde van het onroerend goed blijkt ten opzichte van de door het C.B.S. waargenomen verkoopprijzen voorzichtig te zijn vastgesteld. Dit heeft tot gevolg, dat de te trekken conclusies ten aanzien van de vermogenspositie van bedrijven met grond en gebouwen in eigendom te ongunstig zijn.

Het verschil tussen de herziene boekwaarden voor grond en gebouwen en de verkoopprijzen loopt van gebied tot gebied uiteen, wat uiteraard zijn weerslag op de hierna te trekken conclusies heeft. Hierbij dient men overigens in aanmerking te nemen, dat de in de statistiek van pacht en verkoop van landelijk eigendom vermelde prijzen - gelet op aantal waarnemingen en de verscheidenheid in de aard van de desbetreffende boerderijen - met enige voorzichtigheid moeten worden gehanteerd. Het is dus nog geenszins zeker, dat de gebruikte boekwaarden in de verschillende gebieden in werkelijkheid veel verschillen van de eventueel te realiseren waarden.

De waardering van de veestapel is gebaseerd op de gemiddelde marktprijzen van het vee in de verschillende gebieden.

Door genoemde herwaarderingen geven de verzamelde balansgegevens een reëler beeld van de werkelijke bezittingen dan wanneer alleen met de fiscale gegevens zou zijn gewerkt. Een uitzondering moet worden gemaakt voor de dode inventaris, waarvoor - evenals in 1952 - geen herwaardering per bedrijf kon plaatshebben. Ook de boekwaarde van de veldinventaris zal niet altijd geheel in overeenstemming zijn met de werkelijkheid. Hierdoor wordt de tendens versterkt, dat de te trekken conclusies aan de voorzichtige kant zullen zijn.

1) C.B.S. Statistiek der pachtprizen en verkoop van landelijk eigendom.
2) Exclusief tuinbouwgebieden.

GECOMBINEERDE BALANSEN VAN LANDBOUWBEDRIJVEN VAN 4-100 HA PER VOORJAAR 1957
(in % van het balanstotaal)

Debet	Groepen van landbouwgebieden 1)										Passiva		Groepen van landbouwgebieden 1)						Credit			
	Activa					Mederland					absoluut		%						Mederland			
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	absoluut	%	1	2	3	4	5	6	%	absoluut
							(x f.l mrd)						(x f.l mrd)								(x f.l mrd)	
I <u>Duurzaam vastgelegde middelen:</u>																						
grond en gebouwen	39	45	41	43	41	41	4,03						4,03	42								
veestapel	10	22	27	23	8	25	1,96						1,96	20								
dode inventaris	8	6	5	5	6	5	0,54						0,54	6								
opstallen, teeltvergunningen e.d.	8	2	2	4	10	3	0,45						0,45	4								
Totaal I	65	75	75	75	65	74	6,98						6,98	72								
II <u>Vorderingen op lange termijn:</u>																						
hypotheeken u/g	1	1	1	1	0	0	0,10						0,10	1								
uitgeleende gelden	3	2	3	2	4	4	0,26						0,26	3								
overige	4	2	3	3	5	3	0,26						0,26	3								
Totaal II	8	5	7	6	9	7	0,62						0,62	7								
III <u>Vlottende middelen:</u>																						
effecten	9	2	3	1	2	4	0,33						0,33	3								
boerenleenbanken	9	10	7	9	12	7	0,88						0,88	9								
overige	9	8	8	9	12	8	0,85						0,85	9								
Totaal III	27	20	18	19	26	19	2,06						2,06	21								
Totaal-generaal	100	100	100	100	100	100	9,65						9,65	100								

1) Groep 1 Zeekleigebieden

" 2 Rivierkleigebieden

" 3 Weidegebieden

" 4 Zandgronden

" 5 Veenkoloniën

" 6 Tuinbouwgebieden

2) Inclusief nog uit te keren erfdeel en kostcontracten

DE VERMOGENSSTRUCTUUR EN DE BESTEDINGSRUIMTE

§ 1. G e c o m b i n e e r d e b a l a n s e n

Ten einde een eerste indruk te verkrijgen van de vermogenspositie van boeren in de verschillende delen van Nederland zijn in tabel 3 de balansgegevens der afzonderlijke bedrijven samengevoegd tot gecombineerde balansen per groep van landbouwgebieden en tenslotte tot een gecombineerde balans voor Nederland. De cijfers zijn verkregen door de totalen per grootteklasse in de steekproef te wegen met het aantal bedrijven met hoofdberoep landbouw in de verschillende grootteklassen van het universum.

Tot goed begrip van nevenstaande gecombineerde balansen zij opgemerkt, dat de actiefzijde niet zonder meer de waarde van de kapitaalgoederenvoorraad van de Nederlandse landbouw 1) weergeeft, doch uitsluitend de boekwaarde van de bezittingen van de boeren die bedrijven hebben variërende van 4 tot 100 ha. Voor zover grond en gebouwen zijn gepacht, is de waarde van deze kapitaalgoederen niet in deze tabel opgenomen.

Zeer duidelijk springt de relatief grote omvang van de investeringen in de duurzame activa in het oog. Deze maken ongeveer 3/4 uit van de totale investering in het gemiddelde landbouwbedrijf. Tegenover deze grote post langdurig vastgelegde middelen staat evenwel ook een groot eigen vermogen. Over de gehele Nederlandse landbouw bezien worden de duurzame investeringen ruimschoots door eigen vermogen gefinancierd, een omstandigheid die uiteraard van groot belang is voor de financiële weerstandskracht.

Van de totale investering van de bedrijven van 4-100 ha is ten minste 82% door eigen vermogen gefinancierd. In werkelijkheid ligt dit percentage hoger als gevolg van de voorzichtige waardering van grond en gebouwen en de dode inventaris. Omtrent de vraag in welke mate dit het geval is, kan wel een globale indruk worden verkregen. Uit tabel 2 kan nl. worden afgeleid, dat de gemiddeld gehanteerde boekwaarde voor het onroerend goed in de landbouw ca. f. 3400,- per ha was, of 87% van de gemiddelde verkoopwaarde. De waarde van de dode inventaris wordt op ca. f. 1,9 mrd. geschat 1). Corrigeren wij de desbetreffende posten aan de debetzijde van de gecombineerde balans aan de hand van deze cijfers, dan worden het eigen vermogen en het balanstotaal beide met f. 1,96 mrd. verhoogd, hetgeen ertoe leidt dat het percentage eigen vermogen stijgt tot 85.

1) Voor een raming van de kapitaalgoederenvoorraad zij verwezen naar het Rapport van de Commissie Landbouwkrediet.

Beziet men de herkomst van de schulden, dan valt het op, dat ongeveer de helft van de totale langlopende schuld is opgenomen bij familieleden. Ten opzichte van de totale schuld is dit iets meer dan 1/3. Daarna volgen de boerenleenbanken 1) met ongeveer 1/6 en de particuliere personen (andere dan familieleden) met 1/9 van de in totaal aangegane schulden. Bij de beschouwing van deze verhoudingen moet er mee rekening worden gehouden, dat onder "overige schulden op korte termijn" (privé-, bedrijfs- en belastingschulden) nog schulden kunnen voorkomen aan familieleden en andere particulieren.

§ 2. N a d e r e b e s c h o u w i n g v a n d e v e r m o g e n s - p o s i t i e ; d e s p r e i d i n g

Gecombineerde balansen verschaffen weliswaar een globaal inzicht in de vermogensstructuur, maar laten in het duister hoe de spreiding in het materiaal is. Het is zeer goed mogelijk dat het gemiddelde sterk beïnvloed is door extreme waarnemingen. Een gemiddelde kan ook een misleidend beeld geven indien de frequentieverdeling niet normaal is. Het is derhalve noodzakelijk de spreiding in de uitkomsten te onderzoeken en deze uitkomsten vervolgens nader te bezien naar het gezichtspunt van de bedrijfsgrootte, juridische exploitatievorm, leeftijd van de boer en bedrijfstype. Wij zullen ons, gelet op de doelstelling van het onderzoek, verder beperken tot een beschouwing van de posten aan de creditzijde van de balans, dus het eigen vermogen en de schulden.

1) Het totale door boerenleenbanken verstrekte krediet bedroeg in het voorjaar van 1957 volgens de gecombineerde balansen in tabel 3 f. 270 mln. In werkelijkheid was ultimo 1957 door de boerenleenbanken aan de landbouw een bedrag verstrekt van f. 450 mln. Dit verschil wordt veroorzaakt door het feit dat in ons cijfer geen kredietbedragen zijn opgenomen van bedrijven < 4 ha, terwijl in het voor de boerenleenbanken opgegeven uitstaande bedrag ook uitzettingen zijn begrepen aan grondgebruikers met hoofdberoep buiten de landbouw. Nemen wij aan, dat de bedrijven < 4 ha gemiddeld hetzelfde bedrag hebben opgenomen als de bedrijven van 4 - 7 ha - een veronderstelling die verdedigbaar is, aangezien niet altijd alleen om zuiver zakelijke redenen gelden worden geleend - en gaan wij bij de weging van de gegevens in de steekproef uit van alle grondgebruikers zowel met hoofdberoep in als buiten de landbouw, dan stijgt het door ons berekende bedrag van de boerenleenbankschuld van f. 270 mln. tot f. 422 mln., hetgeen dus het boerenleenbankcijfer dicht benadert. Een zelfde berekening is uitgevoerd voor de aan de boerenleenbanken toevertrouwde gelden. Ook hierbij werd een resultaat verkregen, dat de werkelijkheid dicht benadert (resp. f. 1400 mln. en f. 1450 mln.).

Tabel 4

EIGEN VERHOGEN IN PROCENTEN VAN HET BALANSTOTAAL DER BEDRIJVEN

	Zeekleigebieden		Rivierkleigebieden		Weidegebieden		Zandgronden		Veenkoloniën		Tuinbouwgebieden		Totaal ²⁾								
	1/6	3/6	5/6	1/6	3/6	5/6	1/6	3/6	5/6	1/6	3/6	5/6	1/6	3/6	5/6						
	der bedrijven heeft een percentage gelijk aan of groter dan																				
Nederland ¹⁾	96	87	61	97	86	61	96	84	59	97	88	65	95	87	62	96	75	54	97	87	63
Bedrijfstype	97	84	48	97	86	67	95	83	59	96	87	63	96	84	60	96	78	56	96	84	60
Weidebedrijven 3)	96	88	61	96	86	60	97	85	54	97	88	67	96	86	63	94	77	53	97	88	63
Gemengde bedrijven 4)	96	86	60	91	79	63	95	86	55	98	88	57	95	85	59	-	-	-	96	86	59
Akkerbouwbedrijven 5)																					
Bedrijfs grootte	98	91	72	98	86	59	98	85	64	98	87	63	96	88	63	-	-	-	98	88	63
4 - < 7 ha	96	84	53	97	86	62	97	85	59	97	88	66	95	87	67	96	71	49	98	86	63
7 - < 15 ha	96	87	61	96	86	62	95	82	55	96	89	67	95	86	56	95	79	59	96	86	62
15 - < 30 ha	96	87	63	94	85	54	94	87	64	94	82	58	96	89	69	-	-	-	95	86	62
30 - < 50 ha	94	87	61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	94	86	59
50 - 100 ha																					
Opp. cultuurgrond gepacht	97	82	56	95	83	60	96	76	55	98	88	67	95	76	53	92	70	49	97	83	60
0 - < 20%	96	85	55	97	81	65	97	84	58	97	86	64	96	83	60	-	-	-	96	83	60
20 - < 40%	96	86	62	97	86	62	97	87	62	97	85	62	95	87	71	-	-	-	97	86	62
40 - < 60%	94	83	57	98	88	62	96	82	54	97	88	61	96	87	64	-	-	-	96	86	60
60 - < 80%	95	88	63	96	88	60	96	88	62	96	89	66	95	88	64	96	86	63	96	86	63
80 - 100%																					
Leeftijd van de boer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20 - < 30 jaar	94	78	45	93	74	55	93	72	46	88	71	46	92	80	47	95	73	48	94	74	50
30 - < 40 jaar	95	85	60	96	84	57	95	81	57	96	88	64	95	87	64	95	76	53	96	85	61
40 - < 50 jaar	96	89	70	97	89	67	97	88	63	98	91	75	96	89	69	96	80	66	97	90	69
50 - < 60 jaar	97	88	67	98	91	69	98	91	66	98	92	76	96	87	71	97	84	61	98	90	69
60 jaar en ouder																					

1) Gewogen cijfers, waarbij de aantallen der grootteklassen van het universum (hoofdbeeroep landbouw) als gewingsfactoren zijn gebruikt.

2) Afgezien van de regel "Nederland" zijn dit ongewogen cijfers. Weging met de aantallen uit het universum zou alleen voor de grootteklassen mogelijk zijn.

Het is gebleken, dat de cijfers voor de verschillende grootteklassen niet of ten hoogste 1 punt zouden wijzigen bij weging met de aantallen van het universum.

3) Bedrijven met 0 - < 20% bouwland.

4) Bedrijven met 20 - < 80% bouwland.

5) Bedrijven met 80 - 100% bouwland.

Per onderzocht bedrijf zijn daartoe verhoudingsgetallen berekend, waarvan tenslotte frequentieverdelingen zijn samengesteld. De spreiding is tot uitdrukking gebracht door vermelding van de bij de sextielen behorende getalswaarden. Wij mogen voor een toelichting van deze methode verwijzen naar blz. 25 en 26 van L.E.I.-rapport No. 213: "De financiële positie van landbouwbedrijven in Nederland",

2.1 Het eigen vermogen

In tabel 4 is bij verschillende sorteringen het percentage eigen vermogen weergegeven per voorjaar 1957. In een aparte tabel - tabel 5 - zijn de afwijkingen vermeld ten opzichte van de toestand in het voorjaar van 1952 1).

Vergelijken wij het in de gecombineerde balansen van tabel 3 opgenomen percentage eigen vermogen van de bedrijven in Nederland met de mediaan voor Nederland uit tabel 4, dan blijkt de mediaan (87%) groter te zijn dan het gemiddelde voor Nederland (82%). Dit wordt veroorzaakt door het feit, dat de frequentieverdeling van het percentage eigen vermogen niet normaal is.

De vermogenspositie blijkt in 1957 gelijk te zijn aan die in 1952. De spreiding in het percentage eigen vermogen wijkt ook slechts weinig af; men krijgt wel de indruk, dat de spreiding in 1957 iets groter was dan in 1952. 1/6 van de bedrijven had in 1957 een percentage eigen vermogen kleiner dan 63 (in 1952 67), 2/6 een percentage liggend tussen 63 en 87 (in 1952 67 en 87), 2/6 der bedrijven een percentage variërend van 87 tot 97 (in 1952 87 tot 96), terwijl 1/6 der bedrijven een vermogen had gelijk aan of groter dan 97% (in 1952 96%).

Bij de vergelijking van de vermogenspositie in 1957 met die in 1952 moet de prijsstijging van de diverse activa - vooral van grond en gebouwen - in de tussenliggende jaren in aanmerking worden genomen.

Deze prijsstijging heeft uiteraard een gunstige invloed gehad op de omvang van het eigen vermogen van de bedrijven. Ten einde een indruk te verkrijgen van de mate waarin dit het geval is, kan men het percentage eigen vermogen herberekenen op basis van de prijzen van grond en gebouwen - als zijnde de activa die het meest in prijs zijn gestegen - die in 1952 golden. Het eigen vermogen blijkt dan 79% te zijn, hetgeen dus drie punten lager is dan het percentage dat in tabel 3 berekend is op basis van de hogere boekwaarden in 1957. Wordt alleen met de prijsstijging van grond en gebouwen als bepalende factor rekening gehouden, dan zou men dus voor 1957 een percentage eigen vermogen hebben kunnen verwachten, dat drie punten hoger is dan in 1952. Dit nu is, zoals wij hebben gezien, niet het geval; de vermogenspositie in 1959 blijkt gelijk te zijn aan die in 1952. Dit vindt zijn oorzaak in de vermoedelijk onder invloed van de voortschrijdende mechanisatie en ongunstiger bedrijfsuitkomsten toegenomen schulden. Per ha is het gemiddelde schuldbedrag gestegen van f. 672 in 1952 tot f. 889 in 1957. Men kan derhalve stellen, dat de factoren die de vermogenspositie in ongunstige zin hebben beïnvloed, zijn gecompenseerd door de gunstige invloed, die van de hogere prijzen der aanwezige activa is uitgegaan.

1) De vergelijkbare percentages over 1952 zijn voor zover de onderverdelingen betreft ontleend aan L.E.I.-rapport No. 269 t.a.p. blz. 145. Hierbij zijn de cijfers voor Nederland - dit in tegenstelling tot genoemde publikatie - uit de cijfers voor de grootteklassen berekend als gewogen grootheden met als wegingsfactoren de aantallen in het universum. De cijfers voor 1952 kunnen hierdoor iets afwijken van de eerder gepubliceerde.

EIGEN VERMOGEN IN PROCENTEN VAN HET BALANSTOTAAL 1)
VERGELIJKING VAN DE MEDIAAN IN 1957 MET DIE IN 1952

Tabel 5

	Zeeklei- gebieden	Rivierklei- gebieden	Weide- gebieden	Zand- gronden	Veen- koloniën	Tuinbouw- gebieden	Totaal	
							universum ²⁾	steekproef
Nederland ²⁾	+ 5	- 3	0	- 2	0	- 4	0	-
Bedrijfs-grootte								
4 - < 7 ha	+ 2	- 6	- 3	- 4	-	-	+ 4	+ 3
7 - < 15 ha	- 2	- 4	+ 2	- 2	+ 3	- 9	- 1	- 2
15 - < 30 ha	+ 11	+ 1	- 1	+ 1	- 4	+ 2	+ 2	+ 2
30 - < 50 ha	+ 8	0	+ 4	+ 7	-	-	+ 6	+ 5
50 - 100 ha	+ 11	-	-	-	-	-	+ 11	+ 10
Oppervlakte cultuur- grond gepacht								
0 - < 20%	+ 8	- 1	+ 1	+ 1	+ 8	+ 6	-	0
20 - < 40%	+ 6	- 3	+ 5	- 3	-	-	-	- 2
40 - < 60%	+ 9	0	+ 8	+ 3	-	-	-	+ 3
60 - < 80%	+ 2	0	+ 1	+ 1	-	-	-	+ 1
80 - 100%	+ 8	- 1	+ 1	- 1	- 4	0	-	+ 1
Leeftijd van de boer								
20 - < 30 jaar	-	-	-	- 5	-	-	-	- 4
30 - < 40 jaar	+ 7	- 11	- 7	- 7	-	- 7	-	- 6
40 - < 50 jaar	+ 5	- 3	- 2	- 1	- 3	+ 1	-	0
50 - < 60 jaar	+ 8	- 1	+ 3	0	+ 6	- 4	-	+ 3
60 jaar en ouder	+ 4	+ 2	+ 5	+ 1	-	- 1	-	+ 2

1) + duidt op een hoger percentage in 1957.

2) Steekproefcijfers, gewogen met de aantallen van de grootteklassen in het universum (noofdberoep landbouw) 1955. Hierbij werd gebruik gemaakt van de cijfers vermeld in L.E.I.-rapport No. 269 t.a.p., blz. 145, welke cijfers voor dit doel werden gewogen met de aantallen van de grootteklassen in het universum 1950.

Aangezien de grond een belangrijk deel uitmaakt van de vaste investeringen in de landbouw, is vooral de ontwikkeling van de grondprijzen van grote betekenis voor de vermogenspositie van de landbouw. Hogere prijzen voor deze activa zullen in het algemeen tevens de aanwezige kredietruimte gunstig beïnvloeden. Uiteraard heeft deze prijsstijging slechts betekenis voor de eigenaarsbedrijven en niet zozeer voor de pachtbedrijven. Dat niettemin voor deze laatste categorie bedrijven geen achteruitgang van het percentage eigen vermogen is geconstateerd (zie tabel 5), vindt wellicht zijn oorzaak in een aanpassing van de omvang der investeringen aan de beschikbare kredietruimte.

Het trekken van conclusies uit tabel 5, waarin de vermogenspositie in 1957 met die in 1952 is vergeleken, dient met enige voorzichtigheid te geschieden, gezien het feit dat men bij het vergelijken van de mediaan in 1957 met die in 1952 rekening moet houden met een "foutenmarge" van gemiddeld 2 à 3 punten. Dit in gedachten houdende kan gezegd worden, dat er over het algemeen geen of weinig verandering in de financiële positie van 1957 ten opzichte van die van 1952 heeft plaatsgehad.

De cijfers wijzen nochtans in de richting van een verbetering in de zeekelegebieden en enige achteruitgang in de tuinbouwgebieden. Bezielt men de uitkomsten naar de verschillende groeperingen binnen de groepen van landbouwgebieden, dan komen geen sprekende tendenties naar voren, ofschoon de cijfers voor de verschillende grootteklassen wel het vermoeden vestigen dat de grotere bedrijven een iets gunstiger ontwikkeling hebben doorgemaakt dan de kleinere. Zo overheerst in tabel 5 bij de bedrijven kleiner dan 15 ha het aantal negatieve getallen terwijl bij de grotere bedrijven het aantal positieve getallen in de meerderheid is.

Tabel 6 geeft tenslotte nog een overzicht van de vermogenspositie van eigenaars- en pachtbedrijven bij verschillende leeftijdsgroepen.

Tabel 6

FREQUENTIEVERDELING VAN HET PERCENTAGE EIGEN VERMOGEN DER VERSCHILLENDE LEEFTIJDGROEPEN BIJ EIGENAARS- EN PACHTBEDRIJVEN

Leeftijd van de boer	Eigenaarsbedrijven (80-100% eigendom)			Pachtbedrijven (0-20% eigendom)		
	1/6	3/6	5/6	1/6	3/6	5/6
	van het aantal bedrijven heeft een perc. gelijk aan of groter dan					
20 - < 30 jaar	-	-	-	91	66	41
30 - < 40 "	90	68	45	95	80	54
40 - < 50 "	95	78	55	96	89	65
50 - < 60 "	97	88	66	97	91	74
60 jaar en ouder	98	88	67	97	92	75

1) Een behandeling van het begrip "kredietruimte" volgt in paragraaf 4.

In alle leeftijdsklassen is de positie van de pachtboeren gunstiger. Naarmate de leeftijd toeneemt, neemt de spreiding in het percentage eigen vermogen af. Dit is bij pachters in sterkere mate het geval dan bij de eigenaars.

Volledigheidshalve is als bijlage nog een overzicht opgenomen van de mediaan van het percentage eigen vermogen in de afzonderlijke landbouwgebieden.

2.2 Is een normatieve uitspraak over het percentage eigen vermogen mogelijk?

Het zou van belang zijn, de waargenomen percentages voor het eigen vermogen te toetsen aan wat het eigen vermogen eigenlijk zou behoren te zijn. Wij willen aan deze vraag een beschouwing wijden.

Voor de beoordeling van de omvang die het eigen vermogen van exploitanten van landbouwbedrijven zou moeten hebben, zijn behalve beschouwingen over de behoefte aan financieringsmiddelen vooral twee factoren van belang:

1. de zekerheid die een bedrijf kan stellen ter verkrijging van vreemd vermogen;
2. de aflossings- en rentelast die een bedrijf kan dragen.

Ad 1. Deze factor heeft een zekere samenhang met de solvabiliteit van het bedrijf (dit is dus de mate waarin een bedrijf in staat wordt geacht bij onverhoopte liquidatie zijn schulden te voldoen). Doch reeds lang vóórdat de solvabiliteitsgrens wordt bereikt, wordt veelal een grens gepasseerd waarbij kredietgevers bezwaar gaan gevoelen tegen verdere schuldverhoging. Dit houdt verband met de zekerheidstellingen, die particuliere geldgevers, institutionele beleggers en boerenleenbanken plegen te verlangen. Afziende van familieleningen en leningen die tegen borgtocht kunnen worden verkregen, pleegt een bedrijf het door zekerheidstelling bepaalde kredietplafond veel eerder te overschrijden dan zijn solvabiliteitsgrens, omdat kredietgevers de zekerheidswaarde van grond, gebouwen en inventarisbestanddelen lager plegen te stellen dan 100% van de liquidatiewaarde. Dit heeft tot gevolg, dat men in elk geval over een minimum aan eigen vermogen zal moeten beschikken, niet alleen ter financiering van de activa die geen zekerheidswaarde hebben, maar ook ter financiering van het verschil tussen de onderpandswaarde van de overige activa en hun liquidatiewaarde. Er dient hier overigens te worden opgemerkt, dat men door aantrekking van familievermogen of leningen tegen borgtocht - vermogensbestanddelen die in de praktijk zeer veel voorkomen - vaak boven dit door de zekerheidstellingen bepaalde kredietplafond zal kunnen uitkomen.

Het minimum aan eigen vermogen, waarover een bedrijf zal moeten beschikken, is door het hierboven aangeduide kredietplafond nog niet afdoende bepaald. Men zal immers rekening moeten houden met de hierboven vermelde tweede factor, nl. van de aflossings- en rentelast, die een bedrijf op zich kan nemen zonder in moeilijkheden te geraken.

- Ad 2. Met betrekking hiertoe kan het volgende worden opgemerkt.
- a. Kenmerkend voor op zakelijke basis verstrekte leningen is, dat de krediettermijn door geldgevers doorgaans aanzienlijk korter wordt gesteld dan de termijn waarover de te financieren activa kunnen worden afgeschreven. Zou het actief voor 100% met vreemd vermogen worden gefinancierd, dan zou de jaarlijkse aflossingslast hierdoor de afschrijvingen overtreffen. De in dit geval bij kosten gelijk aan opbrengsten optredende liquiditeitsmoeilijkheden zouden dan moeten worden gedekt door besparingen of door het opnemen van nieuwe kredieten. Dit is echter een extreem geval, aangezien het in de praktijk veelal niet mogelijk is voor de volle 100% vreemd vermogen aan te trekken. De spanning tussen afschrijvingen en aflossingslast wordt in feite getemperd doordat de geldgevers de onderpandswaarde van de activa veelal aanzienlijk lager dan 100% stellen, zodat het geldnemende bedrijf dus meestal over een kleiner bedrag zal behoeven af te lossen dan het bedrag waarover bij kostendekkende produktie afschrijvingsgelden binnenkomen. In de praktijk ziet men evenwel een lage onderpandswaarde vaak ook gepaard gaan met een relatief korte leningstermijn. Vergelijk bijvoorbeeld de onderpandswaarde van gebouwen (ca. 65% van de taxatiewaarde) en dode en levende inventaris (+ 30%) met de aflossing van respectievelijk 2 à 5% en ten minste 10%.
 - b. Er zijn activa - vooral grond en vee - die wel een onderpandswaarde hebben - bij grond zelfs relatief veel -, maar waarop door de individuele boer normaliter niet wordt afgeschreven. Gaat men op deze activa, ter financiering ervan, krediet nemen, dan is hierbij de aflossingslast zonder meer reeds groter dan de beschikbaar komende afschrijvingen.

Uit a en b vloeit de conclusie voort, dat in bepaalde omstandigheden ook reeds vóór het bereiken van het ad 1 behandelde door de capaciteit tot zekerheidstelling bepaalde kredietplafond met het aangaan van af te lossen en rentedragende leningen een grens kan worden bereikt, die men uit liquiditeitsoogpunt niet zal mogen overschrijden. Een uitzondering geldt slechts indien men verwacht het verschil tussen aflossing + rentelasten enerzijds en de afschrijvingen en rente anderzijds te kunnen dekken uit besparingen. Daarbij komt, dat de ondernemer ook nog rekening moet houden met de onzekerheidsfactor in inkomsten en uitgaven, waartegen hij het bedrijf financieel moet wapenen.

Dit liquiditeitsgezichtspunt vormt dus mede een belangrijk aspect bij de beoordeling van de vraag over hoeveel eigen vermogen een bedrijf zal moeten beschikken.

Wil men een verantwoorde beoordeling van het percentage eigen vermogen geven, dan zal men derhalve per bedrijf beide aspecten moeten analyseren. Dit was in ons onderzoek niet mogelijk. Men kan de vraag stellen of niet een globale algemene norm kan worden gevonden. Het stellen van zulk een norm is echter een gevaarlijke en vaak ook misleidende bezigheid; enerzijds vanwege de zeer verschillend liggende mogelijkheden voor besparingen en voor aantrekking van familieleningen tegen gunstige condities, anderzijds

vanwege de differentiatie in de voorwaarden van andere kredietgevers en de soepelheid waarmede deze soms worden toegepast. Daarbij komt, dat men voor een goede beoordeling van de vermogenspositie ook rekening zal moeten houden met de relatieve ouderdom van de produktiemiddelen 1). Een bedrijf kan er thans ogenschijnlijk goed aan toe zijn, doch het beeld zou wel eens in het nadeel kunnen omslaan, zodra het voor de noodzaak van vele vernieuwingen zou komen te staan.

Wanneer men dit in gedachten houdt, is het - ter onderkenning van tendenties en zonder te streven naar het vinden van een nauwkeurig normatief cijfer - leerzaam, enkele gevallen uit te werken, ten einde meer gevoel te krijgen van de orde van grootte van het minimumbedrag aan eigen vermogen. Hierbij gaan wij uit van gemiddelde omstandigheden.

In het volgende gelden onderstaande veronderstellingen.

1. Er vinden ten behoeve van het bedrijf geen besparingen plaats uit het gezinsinkomen.
2. De kosten zijn gelijk aan de opbrengsten.
3. Het renteniveau is gesteld op 4%.
4. De onderpandswaarde voor grond en gebouwen is gesteld op 60% van de werkelijke waarde en voor dode en levende inventaris op 30%.
5. De boekwaarde van gebouwen en dode inventaris is, gelet op de gemiddelde Nederlandse omstandigheden, op 60% van de nieuwwaarde gesteld.
6. De levensduur van gebouwen wordt gesteld op 100 jaar en die van de dode inventaris op $12\frac{1}{2}$ jaar.
7. Door eigenaarsbedrijven wordt een nettogrondrente van f. 30,- per ha gemaakt.
8. Alle leningen worden verstrekt op basis van zekerheidstelling en met een aflossing gedurende 50 of 20 jaar voor leningen ter financiering van grond en gebouwen (beide gevallen zijn in het voorbeeld, tabel 6a, uitgewerkt) en gedurende 5 jaar voor leningen ter financiering van inventaris en vee.

Zowel de afschrijvings- en rente-inkomsten, als de aflossingen en de rentebetalingen zijn op annuïteitsbasis berekend.

De berekeningen zijn uitgevoerd voor een aantal gemengde bedrijven, akkerbouw- en weidebedrijven van uiteenlopende grootte.

In tabel 6a is voor een gemengd bedrijf van 7 ha een voorbeeld gegeven van de uitgevoerde berekeningen. Is bij een 50-jarige looptijd van de hypotheek het knelpunt bij de zekerheidstelling gelegen (zie kolom 13), bij een 20-jarige looptijd ligt de beperkende factor voor verdere kredietopneming bij de liquiditeit (zie kolom 12a). Deze berekeningen zijn voor meer bedrijven opgesteld, zowel in het geval het bedrijf is gepacht als bij exploitatie in eigendom. De resultaten zijn in tabel 6b weergegeven. Eenvoudigheidshalve zijn uitsluitend de uitkomsten opgenomen van de berekeningen waarbij is uitgegaan van bedrijfsgebouwen zonder woonhuis.

Uit tabel 6b blijkt, dat de pachtbedrijven - die in absolute bedragen gezien natuurlijk een aanzienlijk kleinere vermogensbehoefte

1) Zie L.E.I.-rapport No. 269 t.a.p. blz. 144. Zie voor dit aspect ook L.E.I.-rapport No. 242 "De financiering van aankoopverenigingen in Nederland", blz. 41-45.

VOORBEELD VAN BEREKENING VAN HET MAXIMUM AAN VREEMD VERMOGEN VOOR EEN

Omschrijving	Nieuw- waarde	Boek- waarde in % van kolom 2	Boek- waarde in gld.	Onder- pands- waarde in % van kolom 3	Af- schrij- vings- percent. van kolom 2	Annuï- teit bij 4%	Grond- rente	Boschik- ¹⁾ baar ko- mende afschr. + rente + grondrente	Loop- tijd der leningen (in jaren)
1	2	3	3a	4	5	6	7	8	9
Grond	19250	100	19250	60	-	-	210	210	50
Gebouwen	22000	60	13200	60	1	4,1%		902	50
Dode invent.	5600	60	3360	30	8	10,3%		577	5
Vee	11000	100	11000	30	-	4,0%		440	5
Diversen	3800	100	3800	0	-	-			-
Totaal	61650		50610				210	2129	

1) $\frac{\text{kolom 6} \times \text{kolom 2}}{100} + \text{kolom 7}$

2) $\frac{100}{\text{kolom 11}} \times \text{kolom 8}$

3) $\frac{100}{\text{kolom 11a}} \times \text{kolom 8}$

4) $\frac{\text{kolom 4}}{100} \times \text{kolom 3a}$

5) Kleinste totaal van kolom 12 en 13.

6) Kleinste totaal van kolom 12a en 13.

Tabel 6a

GEMENGD BEDRIJF VAN 7 HA OP ZANDGROND IN HET ZUIDEN DES LANDS

Loop- tijd der leningen (in jaren)	Rente % op de leningen	Annuititeit bij 4% rente (looptijden kolom 9)	Annuititeit bij 4% rente (looptijden kolom 9a)	2) Maximum- lening op grond van liquiditeit (looptijden kolom 9)	3) Maximum- lening op grond van liquiditeit (looptijden kolom 9a)	4) Maximum- lening op grond van zakelijke zekerheid	5) Haalbaar maximum der le- ningen (looptij- den ko- lom 9)	6) Haalbaar maximum der le- ningen (looptijden kolom 9a)
9a	10	11	11a	12	12a	13	14	14a
20	4	4,6%	7,3%	4565	2877	11550		
20	4	4,6%	7,3%	19609	12356	7920		
5	4	22,5%	22,5%	2564	2564	1008		
5	4	22,5%	22,5%	1956	1956	3300		
-	-	-	-					
				28694	19753	23778	23778	19753
Maximum vreemd vermogen in % van totale geïnvesteerde vermogen (= kolom 3a)							47%	39%

OVERZICHT VAN HET MAXIMUM AAN VREEMD VERMOGEN VOOR ENKELE BEDRIJVEN DIE ALS VOORBEELD ZIJN GENOMEN

Bedrijfstype	Be- drijfs- groot- te in ha	Boekwaarde der activa								Maximum vreemd vermogen							
		grond	gebou- wen excl. woon- huis (60%)	dode inven- taris (60%)	le- vende inven- taris	di- versen	totaal geïn- vest.bij volledig eigendom	totaal geïnv. ver- mogen bij pacht	pachtbedrijf				eigenaarsbedrijf				
									op basis van li- quidi- teit	op basis van zeker- heids- stel- ling	minimum- bedrag in % van de boek- waarde	op basis van zeker- heids- stelling	hypot.lening v.50 jr.	op basis van li- quidi- teit	op basis van zeker- heids- stelling	minimum- bedrag in % van de boek- waarde	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Gemengd op zandgrond (oosten des lands)	7	19300	13200	3000	12500	3000	51000	18500	4510	4650	24(1)	28700	24100	47(z)	19700	24100	39(1)
"	12	33000	18000	4300	18500	5000	78800	27800	6590	6850	24(1)	41200	37400	48(z)	28400	37400	36(1)
"	20	55000	24000	9600	27000	8500	124100	45100	12120	10980	24(z)	60800	58400	47(z)	42800	58400	35(1)
Gemengd op zandgrond (zuiden des lands)	7	19300	13200	3400	11000	3800	50600	18200	4520	4310	24(z)	28700	23800	47(z)	19800	23800	39(1)
"	12	33000	18000	5000	16000	6000	78000	27000	6690	6310	23(z)	41300	36900	47(z)	28500	36900	37(1)
"	20	55000	24000	10800	21700	10000	121500	42500	12100	9750	23(z)	50800	57200	47(z)	42800	57200	35(1)
Gemengd bedrijf (zeeklet)(Zuidhollandse Eilanden)	40	160000	38100	24000	25000	18000	265100	67000	22760	14700	22(z)	140200	133600	50(z)	96800	133600	37(1)
Akkerbouwbedrijf (Veenkoloniën)	25	75000	15600	15000	5000	13000	123600	33000	12330	6000	18(z)	60000	60400	49(1)	42400	60400	34(1)
" (Zh.eilanden)	24	96000	26100	18700	5000	12000	157800	35700	15170	7120	20(z)	90500	84000	51(z)	62600	80400	40(1)
" (Zh.eilanden)	48	192000	36000	31700	8000	24000	291700	63700	25590	11900	19(z)	152100	148700	51(z)	105300	148700	36(1)
Weidebedr. (Zuidholland)	12	36000	21600	5400	27000	7000	97000	39400	8920	9720	23(1)	50700	44300	46(z)	35200	44300	36(1)
" (inensief)	20	75000	33600	9600	41000	12000	171200	62600	14610	15180	23(1)	90600	80300	47(z)	62500	80300	37(1)
" op veen in Friesland	12	36000	18000	4800	21000	5000	84800	30800	7400	7740	24(1)	43800	40100	47(z)	30300	40100	36(1)
"	20	60000	23400	7800	28000	8000	127200	43800	10930	10740	25(z)	61800	60800	48(z)	43000	60800	34(1)

Toelichting: De toevoegingen (z) en (1) betekenen respectievelijk:
de beperkende factor voor verdere kredietopname ligt bij
gebrek aan zekerheidsstelling of bij de liquiditeit (te
zware aflossingen en rentebetalingen).

hebben dan eigenaarsbedrijven - relatief belangrijk minder vreemd vermogen aantrekken dan eigenaarsbedrijven. Terwijl voor pachtbedrijven die in de aangenomen veronderstellingen verkeren een gemiddelde van ca. 75% eigen vermogen wenselijk lijkt, is dit voor eigenaarsbedrijven bij een 50-jarige looptijd van de hypotheke ongeveer 50% en bij een 20-jarige looptijd ca. 65%.

Deze percentages zijn vermoedelijk te hoog. Voor zover het maximaal opneembare leningbedrag door liquiditeitsoverwegingen is bepaald, komen wij tot te hoge eisen voor de omvang van het eigen vermogen, omdat in de landbouw relatief veel gebruik wordt gemaakt van familieleningen, waarvan de voorwaarden voor rente en aflossing doorgaans veel gunstiger zijn dan bij leningen van andere geldgevers. Bovendien is uitgegaan van de veronderstelling dat in het geheel geen besparingen uit het lopende inkomen worden gedaan, hetgeen een zeer voorzichtige veronderstelling is. Voor zover het maximale leningbedrag is bepaald door de beschikbare zekerheidstellingen is de eis te zwaar, omdat behalve ongedekte familieleningen ook leningen tegen borgtocht en levenranciërskrediet buiten beschouwing moesten blijven.

Anderzijds kunnen de volgende factoren worden genoemd, die ertoe kunnen leiden dat de genoemde percentages eerder te laag dan te hoog zijn: het verwaarlozen van het risico-element en het aannemen van gemiddelde omstandigheden. Zo zal het aangenomen kredietplafond niet altijd te bereiken zijn indien reeds een hypothecaire schuld aanwezig is. Deze laatste factor moet echter niet worden overschat als men leningen van boerenleenbanken betreft.

Over het geheel genomen zijn wij dan ook geneigd de genoemde percentages 75 voor pachtbedrijven en 50 à 65 voor eigenaarsbedrijven als gewenste minima voor het eigen vermogen te hoog te achten. In welke mate is echter moeilijk te zeggen.

Vergelijken wij dit nu met de in tabel 4 genoemde percentages van het eigen vermogen, zoals deze in 1957 bij pacht- en eigenaarsbedrijven waren. Hierbij bedenke men, dat in het bovenstaande slechts een zeer grove indicatie is verkregen. Men kan dan in de eerste plaats constateren, dat het overgrote deel van de bedrijven boven deze - dus vermoedelijk te veeleisende - norm ligt. De indruk bestaat, dat er onder pachtbedrijven meer zijn die over een te laag eigen vermogen beschikken dan onder eigenaarsbedrijven.

Hieronder volgt een overzicht van het aantal pacht- en eigenaarsbedrijven dat een percentage eigen vermogen heeft kleiner dan de volgende alternatieve percentages. Door omlijning is het verschillende vergelijkingsniveau voor pacht- en eigenaarsbedrijven aangeduid. Voor de eigenaarsbedrijven is daarbij van het ongunstigste geval - 65% in plaats van 50% - uitgegaan.

	PERCENTAGE BEDRIJVEN MET EEN % EIGEN VERMOGEN KLEINER DAN					
	50%	55%	60%	65%	70%	75%
Pachtbedrijven	8	11	13	18	23	29
Eigenaarsbedrijven	9	12	16	22	28	36

Tabel 6b biedt nog de mogelijkheid tot enkele andere conclusies, die wij de lezer hier niet willen onthouden 1).

1. Tussen de gemengde bedrijven en de weidebedrijven bestaat geen groot verschil in het vereiste minimum aan eigen vermogen. Akkerbouwbedrijven sluiten zich ogenschijnlijk hierbij aan. Er moet hierbij echter nog rekening worden gehouden met het feit dat de oogstfinanciering juist bij akkerbouwbedrijven veel vermogen vergt. Deze vermogensbehoefte is in ons schema niet verwerkt. Wil men de oogst financieren door middel van een krediethypothek, dan zal niet bij voorbaat de gehele kredietruimte voor de financiering van duurzame produktiemiddelen gebruikt mogen worden. Aangezien bedoeld rekening-courantkrediet in beginsel een zelf liquiderend karakter heeft en dus uit de oogstopbrengst kan worden afgelost, ligt de beperkende factor voor de seizoenfinanciering in de mogelijkheden tot zekerheidstelling. (Uitbreiding van de mogelijkheden tot zekerheidstelling lijkt dus vooral voor akkerbouwbedrijven derhalve van groot belang (zie ook conclusie 2a).)
- 2a. Bij de beschouwde pachtbedrijven ligt de beperkende factor ten aanzien van het opnemen van vreemd vermogen in hoofdzaak bij de zekerheidstellingen. Bij de gemengde bedrijven op het zand en weidebedrijven blijkt overigens het maximum op basis van liquiditeitsoverwegingen zeer dicht te liggen bij het maximum op basis van beschikbare zekerheidstellingen. Verruiming van mogelijkheden tot zekerheidstelling zal hierdoor weinig effect kunnen sorteren, indien de looptijd voor de leningen ter financiering van levende en dode have niet tegelijkertijd langer zou zijn dan de in onze berekeningen gestelde 5 jaar. Bij gepachte akkerbouwbedrijven is de situatie typisch afwijkend vanwege hogere investeringen in de dode inventaris. De uit deze produktiemiddelen vrijkomende afschrijvingsgelden verruimen uit liquiditeitsoogpunt in hoge mate de mogelijkheden tot het aangaan van leningen. Het knelpunt is hier echter juist gelegen in de capaciteit tot zekerheidstelling. Uit hoofde van de liquiditeit zou onder de aangenomen veronderstellingen circa tweemaal zoveel krediet kunnen worden opgenomen dan op basis van de beschikbare zekerheidstellingen. Verruiming van de mogelijkheden tot zekerheidstelling is derhalve juist voor akkerbouwbedrijven klemmend, hetgeen geaccentueerd wordt door de grote pieken die door de oogstfinanciering in de vermogensbehoefte worden veroorzaakt (zie conclusie 1).
- b. Voor de vermelde eigenaarsbedrijven ligt bij een 50-jarige looptijd der hypothecaire lening de beperkende factor voor de opneming van vreemd vermogen bij de capaciteit tot zekerheidstelling. De extra marge die de liquiditeit eventueel nog zou toelaten is echter over het geheel genomen niet groot (namelijk in onze voorbeelden enkele duizenden guldens). Gaan wij uit van een hypothecaire lening voor de duur van 20 jaar, dan zou de beperkende factor bij de liquiditeit liggen. Gezien de marge die de beschikbare zekerheidstellingen in dat geval nog zouden bieden, kan een langere looptijd dan 20 jaar voor de eigenaarsbedrijven wenselijk worden geacht.

1) Aan deze aspecten is door de Commissie Landbouwkrediet, waarvan in het woord vooraf melding is gemaakt, uitvoerig aandacht besteed, zodat degenen die zich in deze problematiek nader willen verdiepen naar het rapport van deze commissie worden verwezen. Dit rapport zal binnenkort verschijnen onder de titel "Het landbouwkrediet in Nederland".

VERGELIJKING VAN DE DUURZAME INVESTERINGEN MET HET VOOR LANGE TERMIJN
BESCHIKBARE VERMOGEN 1)
(voorjaar 1957)

	Zeekleigebieden			Rivierkleigebieden			Weidegebieden			Zandgronden			Veenkoloniën			Tuinbouwgebieden			Totaal 3)		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
Nederland 2)	91	90	65	90	89	57	86	85	54	92	91	60	92	92	66	88	85	50	91	90	59
Weidebedrijven 4)	86	84	60	92	90	58	87	86	54	92	91	59	86	87	59	89	87	50	89	88	55
Gemengde bedrijven 5)	90	89	62	91	91	57	79	77	54	92	92	61	94	94	71	-	-	-	91	90	60
Akkerbouwbedrijven 6)	94	93	71	-	-	-	-	-	-	94	93	70	93	93	65	-	-	-	93	92	69
<u>Bedrijfs grootte</u>																					
4 - < 7 ha	91	91	76	86	85	58	85	85	54	89	88	57	-	-	-	-	-	-	88	87	59
7 - < 15 ha	88	88	57	91	91	56	86	85	55	93	92	61	93	93	65	92	91	45	91	90	58
15 - < 30 ha	90	90	62	92	92	55	86	85	52	94	93	62	93	93	66	85	81	49	90	89	58
30 - < 50 ha	94	91	71	92	91	65	88	86	62	88	86	60	100	100	76	-	-	-	92	90	67
50 - 100 ha	94	93	73	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	92	91	67
<u>Percentage oppervlakte gepacht</u>																					
0 - < 20%	94	92	58	89	89	46	85	84	38	92	91	53	93	93	43	90	84	31	90	89	48
20 - < 40%	89	87	56	91	89	46	82	82	53	92	91	50	-	-	-	-	-	-	89	88	50
40 - < 60%	85	85	64	96	94	57	89	88	55	88	87	57	97	97	69	-	-	-	90	89	58
60 - < 80%	86	84	51	93	93	55	78	78	52	94	92	62	-	-	-	-	-	-	89	88	56
80 - 100%	93	92	76	90	90	68	87	85	66	93	92	74	94	94	81	89	88	66	91	90	72
<u>Leeftijd van de boer</u>																					
20 - < 30 jaar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	87	85	37	-	-	-	-	-	-	87	86	42
30 - < 40 jaar	91	91	58	88	88	46	81	80	43	91	90	45	92	92	65	88	88	46	88	88	48
40 - < 50 jaar	92	91	64	89	89	57	82	81	50	90	89	61	96	96	73	88	88	46	89	88	59
50 - < 60 jaar	93	92	73	92	92	61	88	85	60	94	93	69	96	96	72	86	84	53	92	91	66
ouder dan 60 jaar	92	89	72	93	92	65	92	91	63	94	93	69	90	90	58	91	82	55	93	91	66

1) a = percentage bedrijven waarvan de duurzame investeringen door eigen kapitaal plus schulden op lange termijn zijn gedekt.

b = percentage bedrijven waarvan de duurzame investeringen plus de op lange termijn uitgezette gelden (vorderingen)

door eigen vermogen plus schulden op lange termijn zijn gedekt

c = percentage bedrijven waarvan de duurzame investeringen door eigen vermogen zijn gedekt.

2) Gewogen cijfers, waarbij de aantallen der grootteklassen van het universum (hoofdberoep landbouw) als wegingsfactoren zijn gebruikt.

3) Afgezien van de regel "Nederland" zijn dit steekproefcijfers.

4) Bedrijven met 0 - < 20% bouwland.

5) Bedrijven met 20 - < 80% bouwland.

6) Bedrijven met 80 - 100% bouwland.

2.3. De vermogensstructuur in het licht van de te financieren activa

Uit het oogpunt van een juiste financiering kan men als globale eis stellen, dat de duurzame investeringen - dus grond, gebouwen, dode en levende inventaris - met langlopende middelen moeten zijn gedekt.

Ten einde de onderzochte bedrijven aan deze regel te toetsen, zijn, evenals bij het vorige onderzoek in 1952, een drietal percentages berekend, te weten a) het percentage bedrijven waarvan de duurzame investeringen door eigen vermogen en schulden op lange termijn zijn gedekt, b) het percentage bedrijven waarvan de duurzame investeringen en de op lange termijn uitgezette gelden door eigen vermogen en schulden op lange termijn zijn gedekt en c) het percentage bedrijven waarvan de duurzame investeringen door eigen vermogen zijn gedekt. Deze verhoudingsgetallen zijn in tabel 7 vermeld. Tabel 8 geeft een overzicht van de mutaties ten opzichte van 1952.

Tabel 8

VERGELIJKING VAN DE DUURZAME INVESTERINGEN MET HET
VOOR LANGE TERMIJN BESCHIKBARE VERMOGEN
(VERSCHILLEN IN DE VERHOUDINGSGETALLEN TUSSEN 1957 EN 1952 ¹⁾)

Indeling in groepen	Verschil			Indeling in groepen	Verschil		
	a	b	c		a	b	c
<u>Nederland</u>	+5	+9	-3	<u>Oppervlakte cultuurgrond gepacht</u>			
<u>Bedrijfstype</u>				0 - < 20%	(+6)	(+10)	(+3)
Weidbedrijven	(+10)	(+19)	(+3)	20 - < 40%	(+2)	(+7)	(-3)
Gem. bedrijven	(+3)	(+6)	(-1)	40 - < 60%	(+3)	(+8)	(+9)
Akkerb. bedr.	(+1)	(+5)	(0)	60 - < 80%	(+1)	(+5)	(-2)
				80 - 100%	(+4)	(+10)	(0)
<u>Groepen van landbouwgebieden</u>				<u>Leeftijd van de boer</u>			
Zeekleigebieden	+2	+5	-1	20 - < 30 jaar	(+9)	(+13)	(+2)
Rivierkleigeb.	-3	+1	-8	30 - < 40 jaar	(+4)	(+11)	(-7)
Weidegebieden	+8	+16	+3	40 - < 50 jaar	(+2)	(+8)	(-2)
Zandgronden	+6	+8	-1	50 - < 60 jaar	(+4)	(+9)	(+3)
Veenkoloniën	-	-	-	60 jr. en ouder	(+6)	(+9)	(+3)
Tuinbouwget.	+1	+24	+5				
<u>Bedrijfs grootte</u>							
4 - < 7 ha	+2	+4	-3				
7 - < 15 ha	+5	+9	-2				
15 - < 30 ha	+4	+11	0				
30 - < 50 ha	+5	+12	+5				
50 - 100 ha	0	+4	-4				

1) + duidt op een hoger percentage in 1957. De cijfers tussen haakjes hebben betrekking op getallen die niet konden worden gewogen met de aantallen uit het universum. De overige zijn hiermede wel gewogen. Voor de omschrijving van a, b en c zij verwezen naar tabel 7.

Over vrijwel de gehele linie waren er in 1957 meer bedrijven die aan de gestelde eis voor een goede financiering voldeden dan in 1952. Waren de duurzame investeringen met inbegrip van de op lange termijn uitgezette gelden in 1952 bij 81% van de bedrijven door eigen vermogen plus schulden op lange termijn gedekt, in 1957 bedroeg dit 90%. De grootste vooruitgang in de financiële structuur kan dienaangaande in de weidegebieden worden waargenomen. Ook in 1957 was de financiële structuur van de weidebedrijven over het geheel genomen toch nog iets minder gunstig dan van de gemengde en akkerbouwbedrijven, doch lang niet in die mate als in 1952 het geval was.

Laat men de vorderingen op lange termijn buiten beschouwing, dan blijkt dat bij 91% der bedrijven de duurzame investeringen door lang vermogen worden gedekt. Dit is 5 punten meer dan 1952. Bij 59% der bedrijven waren deze investeringen geheel door eigen vermogen gedekt. Dit is 3 punten lager dan in 1952. Wanneer derhalve hier geconstateerd wordt, dat in 1957 meer bedrijven aan de eis van goede financiering voldeden dan in 1952, is dit vooral te danken aan het feit, dat er bedrijven zijn die aanvankelijk de duurzame investeringen met kortlopende middelen financierden, doch die dit hebben omgezet in langlopende financieringsmiddelen.

Evenals in 1952 blijkt ook uit het onderhavige onderzoek weer, dat de goed gefinancierde bedrijven in relatief sterkere mate onder de bedrijven van oudere boeren worden aangetroffen. Toch heeft nog altijd 87% van de boeren tussen 20 en 30 jaar de duurzame investeringen met op lange termijn ter beschikking staande geldmiddelen gefinancierd. Bij deze boeren is dit echter slechts mogelijk dank zij een grotere mate van financiering met lang vreemd vermogen.

Tot slot van deze paragraaf volgt nog tabel 9, waarin voor verschillende leeftijdsgroepen is nagegaan het percentage eigenaars- en pachtbedrijven dat de duurzame investeringen met eigen vermogen heeft gefinancierd.

Tabel 9

PERCENTAGE EIGENAARS- EN PACHTBEDRIJVEN DAT DE DUURZAME INVESTERINGEN MET EIGEN VERMOGEN HEEFT GEFINANCIERD

Leeftijd van de boer	Eigenaarsbedrijven		Pachtbedrijven	
	1957	verschil met 1952	1957	verschil met 1952
20 - < 30 jaar	-	-	45	+ 2
30 - < 40 jaar	29	+ 3	60	- 5
40 - < 50 jaar	39	- 3	74	- 3
50 - < 60 jaar	55	+ 8	81	0
60 jaar en ouder	57	+ 2	83	+ 3

Het feit dat de jonge eigenaars om begrijpelijke redenen - hogere vermogensbehoefte, nog niet uitgekeerd erfdeel terwijl toch de grond en gebouwen moeten worden gefinancierd - in een financieel ongunstiger positie verkeren, komt in deze tabel duidelijk tot uiting.

2.4. De liquiditeitspositie

Wij willen beginnen met op te merken, dat de liquiditeitspositie van bedrijven zich moeilijk uit balansgegevens laat afleiden. Men zal daartoe over veel meer gegevens dienen te beschikken, zoals de vervaldata van schuldverplichtingen en voorde-ningen, de te verwachten vervangingsinvesteringen e.d. Wanneer niettemin in deze paragraaf op basis van de verkregen balansge-gevens toch een beschouwing over de liquiditeitspositie zal worden gegeven, dan is dit in de eerste plaats omdat toch wel een globale indruk kan worden verkregen en in de tweede plaats, omdat ook bij het vorige onderzoek in 1952¹⁾ een overzicht werd gegeven van de liquiditeitspositie. Een vergelijking van de toestand in 1957 met 1952 kan nl. als zodanig reeds van betekenis zijn om ont-wikkelingen te kunnen vaststellen, ook zonder dat men nu direct aan de absolute hoogte van de cijfers al te veel waarde zal mogen hechten.

Op korte termijn gezien, kan een bedrijf als illiquide worden beschouwd, indien de beschikbare vlottende middelen geringer zijn dan het totaal van de op korte termijn vervallende schulden en de uitgaven, die gedurende de periode van de balansdatum tot het tijdstip van minimale liquiditeit 2) (dus bijvoorbeeld het moment van verkoop van de oogst) alsnog gedaan zullen moeten worden. Deze liquiditeitspositie kan men evenwel niet los zien van de vraag of wellicht door kredietopname aan liquiditeitsmoeilijk-heden het hoofd kan worden geboden. Eerst wanneer dit niet kan, zal men de liquiditeitspositie ongunstig mogen noemen. Of men nog over ongebruikte kredietruimte beschikt is derhalve voor de weerstandskracht van de bedrijven van grote betekenis. Er is aangenomen, dat een kredietruimte aanwezig is, indien de op basis van zakelijke zekerheidstelling te verkrijgen leningen groter zijn dan de reeds aangegane schulden. Het maximaal verkrijgbare krediet-bedrag is daarbij gesteld op 66% van de getaxeerde verkoop-waarde van grond en gebouwen, plus 80% van de hypothecaire geld-vorderingen 3). Dit maximaal verkrijgbare krediet is bij wijze van alternatief ook nog berekend inclusief eigendomsoverdracht tot zekerheid van vee en dode inventaris, waarbij de zekerheids-waarde van deze roerende activa is gesteld op maximaal 30% van hun boekwaarde.

De in werkelijkheid verkrijgbare kredieten worden natuur-lijk mede beïnvloed door subjectieve factoren, zodat de berekende kredietruimte slechts een benaderend karakter draagt. Deze sub-jectieve factoren werken ten dele in gunstige, ten dele in on-gunstige richting, zodat kan worden aangenomen dat deze invloe-den elkaar opheffen in de resultaten van een groep bedrijven

- 1) Zie L.E.I.-rapport 213 t.a.p. blz. 28 e.v.
- 2) Een beschouwing dienaangaande kan men aantreffen op 45-48 van L.E.I.-rapport No. 213, alsmede in L.E.I.-rapport No. 269, t.a.p. p. 71-76 en p. 83-86.
- 3) De onderpandswaarde van verzekeringspolissen is in tegenstel-ling tot in 1952 eenvoudigheidshalve niet in aanmerking genomen vanwege het geringe aantal gevallen, waarin deze onder-pandswaarde in 1952 op de balansen voorkwam.

OVERZICHT MET BETREKKING TOT DE LIQUIDITEIT DER BEDRIJVEN

Indeling in groepen	% bedrijven die illiquide zijn en dit niet kunnen opheffen door opnemng van kredieten		% bedrijven die weliswaar liquide zijn, doch hun kredietruimte hebben overschreden, zonder dat deze overschrijding door het liquiditeitsoverschot wordt gecompenseerd	
	1957		1957	
	excl. eigendoms- overdracht tot zekerheid	incl. eigendomsver- dracht tot zekerheid	verschil met 1952 (excl. eigendoms- overdracht tot zekerheid)	verschil met 1952 (excl. eigendoms- overdracht tot zekerheid)
Nederland	10	6	- 2	+ 2
Bedrijfstype				
Weidbedrijven	10	5	- 9	+ 4
Gemengde bedrijven	11	6	+ 1	+ 1
Akkerbouwbedrijven	12	9	- 4	- 1
Groepen van landbouwgebieden				
Zeekleigebieden	12	8	- 5	- 2
Rivierkleigebieden	11	6	0	+ 1
Weidegebieden	13	7	- 8	+ 2
Zandgronden	8	5	- 12)	+ 32)
Veenkoloniën	9	7	-	-
Tuinbouwgebieden	13	8	- 7	+ 4
Bedrijfs grootte				
4 - < 7 ha	10	7	- 1	+ 2
7 - < 15 ha	9	5	- 2	+ 2
15 - < 30 ha	11	6	- 4	+ 2
30 - < 50 ha	12	7	- 5	- 1
50 - 100 ha	14	9	- 9	+ 2
Oppervlakte cultuurgrond gepacht				
0 - < 20%	6	4	- 2	0
20 - < 40%	8	4	+ 2	+ 1
40 - < 60%	6	4	- 1	- 1
60 - < 80%	11	6	+ 3	+ 1
80 - 100%	16	9	- 5	+ 3
Leeftijd van de boer				
20 - < 30 jaar	18	16	- 10	+ 5
30 - < 40 jaar	18	12	- 6	+ 6
40 - < 50 jaar	12	7	- 1	+ 2
50 - < 60 jaar	7	4	- 2	0
60 jaar en ouder	6	3	- 1	0

1) Deze cijfers zijn gewogen met de aantallen der grootteklassen in het universum.

2) Wegens een gering aantal waarnemingen in 1952 was vergelijking niet verantwoord.

Daarnaast is het evenwel mogelijk, dat er een kredietruimte aanwezig is op grond van borgtocht (persoonlijke of institutionele, b.v. via het Borgstellingsfonds) of op grond van familiebetrekkingen. Hiermede kon bij de bepaling van de kredietruimte geen rekening worden gehouden. In het algemeen zal hierdoor de berekende kredietruimte aan de voorzichtige kant zijn, te meer omdat ook de gehanteerde boekwaarden lager zijn dan de werkelijke bedrijfseconomische waarden. Hier staat tegenover dat - zoals op pag. 7 e.v. is uiteengezet - verdere kredietopname soms uit liquiditeitsoogpunt (te hoge rente- en aflossingslasten) ongewenst kan zijn. Met dit aspect kon in het hiernavolgende geen rekening worden gehouden.

In tabel 10 zijn de verkregen resultaten samengevat en vergeleken met de gegevens voor het jaar 1952.

Gemiddeld blijkt ongeveer 10% van de bedrijven illiquide te zijn zonder in staat te zijn deze illiquiditeit op te heffen door meer kredietopname op basis van zekerheidsstelling van grond, gebouwen en hypothecaire vorderingen. Dit percentage wordt 6, indien ook de mogelijkheid van kredietopname tegen eigendomsoverdracht tot zekerheid van vee en inventaris in de beschouwing wordt opgenomen. Dit laatste percentage betreft dus bedrijven waarvan de liquiditeitspositie wel zeer ongunstig is. Dit laatste cijfer kan helaas niet worden vergeleken met 1952. Dit is wel mogelijk, indien de eigendomsoverdracht tot zekerheid buiten beschouwing wordt gelaten. Tabel 10 vestigt de indruk dat het aantal beslist illiquide bedrijven ten opzichte van 1952 een kleine daling heeft ondergaan. De vermindering van dit percentage illiquide bedrijven is het grootst bij de weidbedrijven, de grote bedrijven, de pachtbedrijven en de bedrijven van jonge boeren.

Behalve de bedrijven die in een zeer ongunstige positie verkeren doordat zij illiquide zijn zonder in de gelegenheid te zijn hieraan door middel van kredietopname het hoofd te bieden - afgezien van mogelijkheden tot kredietopname op borgstelling, familieleningen, leveransierskrediet e.d. - zijn er nog een aantal bedrijven, die weliswaar liquide zijn, doch daarbij hun beschikbare kredietruimte hebben overschreden en wel zodanig, dat deze overschrijding niet door het liquiditeitsoverschot wordt gecompenseerd. Zodra bijvoorbeeld door tegenvallende bedrijfsresultaten het liquiditeitsoverschot van deze bedrijven zou worden uitgeput, zouden zij onder de eerder behandelde groep illiquide bedrijven komen te vallen. Deze groep bedrijven verkeert dus ook nog in een ongunstige positie, zij het in mindere mate dan de hierboven behandelde groep. Zonder inachtneming van de eigendomsoverdracht tot zekerheid van vee en dode inventaris blijkt dit bij 8% der bedrijven het geval te zijn en met inachtneming van de eigendomsoverdracht tot zekerheid 3%.

§ 3. De bestedingsruimte

In L.E.I.-rapport No.213 p. 44 e.v., waarin de financiële positie van landbouwbedrijven in het voorjaar van 1952 is behandeld, is een apart hoofdstuk gewijd aan het vermogen van landbouwbedrijven tot het financieren van investeringen. Ook in dit rapport zal aan dit aspect enige aandacht worden geschonken. Wij zullen daarbij evenwel niet spreken van het al dan niet beschikken over investeerbare middelen, doch van het beschikken over bestedingsruimte, welke laatste term een meer neutrale inhoud heeft. Eerstgenoemde term suggereert meer dan geoorloofd is. Er is - zoals ook overigens in Rapport No.213 is vermeld - bij de berekende cijfers geen rekening gehouden met de gelden die eigenlijk gereserveerd dienen te blijven voor het opvangen van prijsrisico's, risico van misoogst e.d. Een deel van de investeerbare geldmiddelen zal weliswaar besteed kunnen worden aan uitbreidingsinvesteringen, een ander deel zal echter besteed moeten worden aan vervangingsinvesteringen, terwijl wellicht ook consumptieve investeringen in de gezins-sfeer uit deze middelen zullen worden gedaan. De term bestedingsruimte voorkomt het gevaar, dat deze ruimte zonder meer wordt beschouwd als voor netto-investering beschikbare geldruimte. Wij kunnen daarbij onderscheiden de bestedingsruimte op basis van reeds aanwezige liquiditeiten (hierna genoemd eigen bestedingsruimte) en daarnaast de bestedingsruimte met inbegrip van de resterende kredietruimte, welke laatste weer kan worden berekend inclusief en exclusief eigendomsoverdracht tot zekerheid van vee en inventaris.

Aangezien de kredietruimte op basis van de beschikbare zakelijke zekerheidsstellingen is berekend, wordt in de volgende cijferopstelling (tabel 11) een onderscheid gemaakt tussen pacht- en eigenaarsbedrijven. Deze tabel geeft een samenvattend overzicht van de berekende bestedingsruimte.

De beschikbare eigen bestedingsruimte bedraagt bij de helft van de eigenaarsbedrijven ten minste (bij de andere helft ten hoogste) f.400 per ha en bij de pachtbedrijven f.300 per ha. Hoeveel dit per bedrijf is kan globaal worden afgeleid uit de bedragen die voor de verschillende grootteklassen zijn vermeld.

Beziet men de bestedingsruimte met inbegrip van de nog resterende kredietruimte op basis van de traditionele onderpanden, dan ontstaat begrijpelijkerwijze een groot verschil tussen de ruimte op de eigenaarsbedrijven en de pachtbedrijven. Deze loopt dan voor de eigenaarsbedrijven op tot het 4- à 5-voudige van de eigen bestedingsruimte - de mediaan bedraagt f.2100 per ha - , terwijl de bestedingsruimte bij de pachtbedrijven (0-20% van de grond in eigendom) bijna niet toeneemt.

Een algemene toepassing van kredietverlening op basis van eigendomsoverdracht tot zekerheid van vee en inventaris zou de bestedingsruimte met f.300 à f.400 per ha doen toenemen. In het algemeen zijn het vooral de kleinere bedrijven en de weide- en gemengde bedrijven, die van een ruime toepassing van de kredietverlening tegen fiduciaire eigendomsoverdracht van roerende goederen kunnen profiteren.

BESTEDINGSRUIMTE DER BEDRIJVEN IN f.100 PER HA

Indeling in groepen	Eigenaarsbedrijven 1)										Pachtbedrijven 2)									
	bestedingsruimte met inbegrip van kredietruimte					bestedingsruimte met inbegrip van kredietruimte					bestedingsruimte op basis van aanwezige liquiditeiten					liquiditeitsruimte met inbegrip van kredietruimte				
	excl. eigendoms-overdracht tot zekerheid		incl. eigendoms-overdracht tot zekerheid		1/6	3/6	5/6	van de bedrijven heeft een bedrag gelijk aan of groter dan			excl. eigendoms-overdracht tot zekerheid		incl. eigendoms-overdracht tot zekerheid		1/6	3/6	5/6	1/6	3/6	5/6
	1/6	3/6	5/6	1/6				3/6	5/6	1/6	3/6	5/6	1/6	3/6						
Nederland 3)	13	4	0	38	21	6	42	25	10	13	3	0	17	5	-3	20	8	0		
Bedrijfstype																				
Weidebedrijven	12	4	0	36	18	4	40	23	8	13	3	0	16	4	-3	21	8	1		
Gemengde bedrijven	13	4	0	38	22	7	43	26	11	13	3	0	16	4	-3	20	8	1		
Akkerbouwbedrijven	16	4	-1	41	18	4	43	20	6	16	4	0	18	6	-3	20	7	-1		
Groep van landbouwgebieden																				
Zeekleigebieden	20	5	0	44	23	5	47	25	7	15	4	-1	20	6	-3	22	8	0		
Rivierkleigebieden	13	4	-1	43	22	5	47	26	9	12	3	-1	15	4	-4	19	8	0		
Weidegebieden	11	3	-1	34	17	2	38	21	6	12	3	0	15	4	-4	20	8	1		
Zandgronden	13	4	0	37	22	8	42	26	13	13	4	0	16	4	-3	20	8	1		
Veenkoloniën	13	4	-1	36	17	2	37	19	4	14	5	-1	15	5	-2	17	6	0		
Tuinbouwgebieden	9	4	-1	29	14	1	33	19	6	12	4	0	16	3	-4	21	8	1		
Bedrijfs grootte																				
4 - < 7 ha	24	6	0	61	28	8	64	34	12	19	4	-1	25	6	-5	31	11	1		
7 - < 15 ha	13	5	0	38	22	8	42	26	13	14	4	0	17	5	-3	21	9	1		
15 - < 30 ha	9	3	-1	32	18	4	36	22	7	12	3	0	15	4	-3	18	7	0		
30 - < 50 ha	13	3	-1	37	18	4	40	21	6	12	3	-1	15	4	-2	17	7	0		
50 - 100 ha	12	4	0	35	17	5	36	18	7	15	4	-1	18	5	-3	20	7	0		
Leeftijd van de boer																				
20 - < 30 jaar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	2	-1	6	-3	-7	10	1	-4		
30 - < 40 jaar	10	3	-1	28	10	-4	32	14	1	10	3	-1	11	1	-5	15	5	-2		
40 - < 50 jaar	11	3	-1	31	17	2	35	21	6	13	4	0	16	5	-2	20	8	1		
50 - < 60 jaar	13	4	0	39	22	9	43	26	13	16	5	0	20	7	-1	24	10	3		
60 jaar en ouder	18	5	0	46	26	12	49	29	15	17	5	1	22	8	0	25	11	3		

1) 0-20% van de oppervlakte cultuurgrond gepacht.

2) 80-100 " " " "

3) Steekproefcijfers; weging is niet mogelijk omdat gegevens omtrent het universum ontbreken.

Tabel 12

DE HERKOMST VAN DE SCHULDEN¹⁾

Indeling in groepen	Aantal leningen (in % van het totale aantal opgenomen leningen) verstrekt door:					
	boeren- leen- banken	overige ban- ken	verz.- maatschap- pijen	fami- lie- leden	overige particu- lieren	overige geld- gevers
<u>Nederland</u>	24	4	5	45	18	4
<u>Bedrijfstype</u>						
Weidebedrijven	19	6	5	47	19	4
Gem. bedrijven	24	5	5	46	16	4
Akkerbouwbedrijven	20	10	5	48	14	3
<u>Groepen van landbouwgebieden</u>						
Zeekleigebieden	19	11	5	46	16	3
Rivierkleigebied	22	4	6	45	17	6
Weidegebieden	20	5	6	47	18	4
Zandgronden	25	4	4	48	16	3
Veenkoloniën	22	7	5	49	16	1
Tuinbouwgebieden	20	7	4	45	21	2
<u>Bedrijfs grootte</u>						
4 - < 7 ha	28	2	3	41	21	5
7 - < 15 ha	23	4	5	45	19	4
15 - < 30 ha	21	6	6	49	15	3
30 - < 50 ha	22	9	6	47	12	4
50 - 100 ha	17	14	3	49	12	5
<u>Eigendoms/pacht- verhouding</u>						
Eigenaarsbedrijven (0-20% van de oppervlakte gepacht)	21	7	7	45	17	3
Pachtbedrijven (80-100% van de oppervl. gepacht)	23	4	3	53	15	2
<u>Leeftijd van de boer</u>						
20 - < 30 jaar	23	4	2	57	13	1
30 - < 40 jaar	23	4	4	52	14	3
40 - < 50 jaar	22	5	5	47	17	4
50 - < 60 jaar	23	7	5	44	17	4
60 jaar en ouder	20	8	5	44	19	4

- 1) Dit zijn steekproefcijfers, met uitzondering van de regel "Nederland", waar werd gewogen met de aantallen van de grootteklassen in het universum.
 2) Horizontaal is de som der getallen dus steeds op 100 gesteld.

§ 4. De betekenis van de verschillende kredietgevers

Uit tabel 3 kon reeds een eerste indruk worden verkregen van de mate waarin door de verschillende kredietverschaffers vermogen aan de landbouw is verstrekt. In deze paragraaf volgt hieromtrent nog nadere informatie.

In tabel 12 is een overzicht gegeven van het totale aantal leningen dat door de onderscheiden kredietgevers aan de onderzochte bedrijven was verstrekt. Ten einde vergelijking tussen de sorteringen mogelijk te maken is het aantal leningen per kredietgever uitgedrukt in % van het totale aantal waargenomen leningen. Aangezien bij vrijwel alle bedrijven kortlopende privé- en bedrijfsschulden voorkwamen, zijn deze posten buiten beschouwing gelaten, zodat de cijfers vrijwel uitsluitend betrekking hebben op de verschaffing van langdurig vermogen. Ook uit deze tabel blijkt het grote aandeel van familieleden en andere particuliere personen in de agrarische kredietverlening. Procentueel gezien worden familieleningen meer opgenomen bij grote dan bij kleine bedrijven, meer bij pachtbedrijven dan bij eigenaarsbedrijven en meer bij jonge dan bij oude boeren. Voor andere particuliere vermogensverschaffers geldt het omgekeerde.

In het algemeen wendt men zich in sterkere mate voor krediet tot andere banken dan boerenleenbanken, naarmate de bedrijven groter zijn.

Uit tabel 13 blijkt, dat de grotere leningen vooral worden betrokken van verzekeringsmaatschappijen en andere banken dan boerenleenbanken.

Tabel 13

DE GEMIDDELDE TOTALE SCHULD IN GLD. PER HA EN DE GEMIDDELDE GROOTTE (in f.100) VAN DE DOOR VERSCHILLENDE GELDGEVERS VERSTREKTE LENINGEN 1)

Groepen van landbouwgebieden	Totale schuld in gld. per ha	Boerenleenbanken	Overige banken	Verzekeringsmaatschappijen	Familieleningen	Overige particulieren	Overige geldgevers	Kortlopende privé-, bedr.-en belast.-schulden
Zeekleigebieden	880	110	110	180	140	130	100	60
Rivierkleigebieden	960	90	100	130	70	60	100	30
Weidegebieden	930	90	120	140	90	80	70	40
Zandgronden	860	70	80	110	70	60	70	20
Veenkoloniën	900	80	140	350	120	110	80	40
Tuinbouwgebieden	1270	100	140	180	110	130	50	40
Nederland	890	79	102	140	87	76	77	32

1) Steekproefcijfers, gewogen met het universum.

SAMENVATTING

In dit rapport zijn de uitkomsten weergegeven van een tweede peiling van de financiële positie van landbouwbedrijven en wel per voorjaar 1957. Hierdoor kon een vergelijking worden gemaakt met de situatie in voorjaar 1952.

De voornaamste conclusie die uit het verrichte onderzoek bij 5100 landbouwbedrijven in de grootte van 4 tot 100 ha kan worden getrokken is, dat de verminderde rentabiliteit van de Nederlandse landbouw gelukkig niet gepaard is gegaan met een achteruitgang van de vermogenspositie. Per saldo heeft de financiële weerstandskracht over het geheel genomen geen of slechts weinig wijziging ondergaan. Enige vooruitgang blijkt te zijn opgetreden in de zeekleigebieden, waartegenover een achteruitgang staat in de tuinbouwgebieden. Voorts wekken de cijfers de indruk dat de grotere bedrijven een iets gunstiger ontwikkeling hebben doorgeemaakt dan de kleinere.

Dat de vermogenspositie van 1957 ten opzichte van die van 1952 gemiddeld geen wijziging heeft ondergaan, moet aldus worden geïnterpreteerd, dat factoren die de vermogenspositie in ongunstige richting beïnvloedden - investeringen en lagere bedrijfsuitkomsten waardoor de gemiddelde schuld toenam van f. 670 tot f. 890 per ha - zijn gecompenseerd door de gunstige invloed die van de gestegen grondprijzen is uitgegaan. Zonder deze stijging van de grondprijzen zou de vermogenspositie vermoedelijk een achteruitgang van gemiddeld circa 3 punten hebben vertoond. Dit onderstreept de grote betekenis die de ontwikkeling van de grondprijzen voor de financiering in de landbouw heeft. De gestegen grondprijzen hebben uiteraard geen betekenis gehad voor de volledige pachtbedrijven. Dat desondanks voor deze bedrijven geen achteruitgang is geconstateerd, vindt wellicht zijn oorzaak in een aanpassing van de investeringen aan de beschikbare kredietruimte.

Gemiddeld bedroeg het eigen vermogen van de bedrijven van 4-100 ha in 1957 82% van het in totaal geïnvesteerde vermogen, waarbij ten aanzien van de spreiding nog kan worden opgemerkt, dat de helft der bedrijven een vermogen heeft groter dan 87%, 1/6 een vermogen kleiner dan 63% en 1/6 der bedrijven een vermogen groter dan 97%. Gelet op de voorzichtige waardering van grond, gebouwen en inventaris moeten deze cijfers als minima worden beschouwd.

Een normatieve uitspraak over de hoogte van het eigen vermogen is moeilijk te geven. Niettemin is hieraan een beschouwing gewijd, waaruit de globale indruk werd verkregen, dat onder de pachtbedrijven meer bedrijven voorkomen die over een te laag eigen vermogen beschikken dan onder de eigenaarsbedrijven.

Vergelijkt men de omvang en aard der te financieren activa met de omvang en aard van het hiervoor ter beschikking staande vermogen, dan blijken in 1957 meer bedrijven aan de eis van een goede financiering te voldoen dan in 1952, hetgeen is toe te schrijven aan een verschuiving van korte naar langlopende financieringsmiddelen.

In verband hiermede zijn er aanwijzingen, dat de liquiditeitspositie in 1957 iets gunstiger was dan in 1952.

De beschikbare eigen bestedingsruimte (dus op basis van eigen liquiditeiten) bedroeg in 1957 bij de helft van de eigenaarsbedrijven ten minste f. 400 per ha en bij de pachtbedrijven f. 300 per ha. Bij de andere helft der bedrijven zijn deze bedragen dus kleiner dan resp. f. 400 en f. 300 per ha. De bestedingsruimte met inbegrip van de nog beschikbare kredietruimte op basis van de traditionele zakelijke onderpanden grond en gebouwen en onderpand van hypothecaire geldvorderingen bedroeg voor de helft van de eigenaarsbedrijven meer (voor de andere helft minder) dan f. 2100. Een algemene toepassing van kredietverlening op basis van eigendoms-overdracht tot zekerheid van vee en dode inventaris zou de bestedingsruimte met f. 300 à f. 400 per ha doen toenemen.

Het onderzoek is er voorts op gericht geweest meer inzicht te verkrijgen in de herkomst van de door de landbouw aangegane schulden. De helft van de totale langlopende schuld blijkt te zijn opgenomen bij familieleden. Ten opzichte van de totale schuld is dit iets meer dan $\frac{1}{3}$ deel. Daarna volgen de boerenleenbanken met ongeveer $\frac{1}{6}$, de particuliere personen (andere dan familieleden) met $\frac{1}{9}$ en verzekeringsmaatschappijen en overige banken tezamen met $\frac{1}{10}$ deel van de in totaal aangegane schulden.

DE MEDIAAN VAN HET PERCENTAGE EIGEN VERMOGEN
IN DE AFZONDERLIJKE LANDBOUWGEBIEDEN 1)

GRONINGEN

1. Centrale weidestreek	C	77
2. Noordelijke bouwstreek	A	88
3. Noordelijk Westerkwartier	A	-
4. Centrale bouwstreek	A	76
5. Klein Oldambt	A	-
6. Nieuw Oldambt	A	81
7. Oud Oldambt	A	80
8. Woldstreek	E	-
9. Veenkoloniën	E	91
10. Zuidelijk Westerkwartier	D	-
11. Goorscht	D	-
12. Westerwolde	D	92

FRIESLAND

13. Kleiweidestreek	C	87
14. Veenweidestreek	C	85
15. Eilanden	C	90
16. De Wouden	D	83
17. Kleibouwstreek	A	87

DRENTE

18. Zandgebied	D	86
19. Veen- en zandgebied	E	85
20. Noordelijke randgemeenten	D	95
21. Zuidelijke randgemeenten	D	92

OVERIJSEL

22. Weidegebied	C	95
23. Zand- en veengebied	D	84
24. Zandgebied	D	91
25. IJselstreek	B	90
26. Noordoostpolder	A	-

GELDERLAND

27. Veluwezoom	D	82
28. Nederveeluwe	D	87
29. Overveluwe	D	92
30. Oostelijke Veluwe	D	87
31. Graafschap Zutphen	D	86
32. Rijk van Nijmegen	D	86
33. IJselstreek	B	85
34. De Lijmers	B	83
35. De Betuwe	B	85
36. Tielerwaard	B	81
37. Bommelerwaard	B	-
38. Land van Maas en Waal	B	85

1) Achter de naam van het landbouwgebied is door letters aangeduid tot welke groep van landbouwgebieden deze gebieden behoren. A: Zeekleigebieden, B: Rivierkleigebieden, C: Weidestreken, D: Zandgronden, E: Veenkoloniën, F: Tuinbouwgebieden. De medianen zijn alleen vermeld indien het aantal waarnemingen per gebied groter was dan 30.

UTRECHT

39. Eemland	C	-
40. Noordwestelijk weidegebied	C	74
41. Lopikerwaard	C	88
42. Kleigebied van IJssel en Oude Rijn	C	84
43. Kleigebied van Kromme Rijn	B	83
44. Zandgebied	D	75

NOORDHOLLAND

45. Eilanden	C	68
46. Middengewest	C	81
47. Het Gein	C	76
48. Noordelijke duinstreek	C	88
49. Zuidelijke duinstreek	F	85
50. Noordelijk Westfriesland	C	86
51. Drechterland	F	77
52. Geestmerambacht	F	-
53. Noordoostpolders	A	90
54. Meerlanden	A	83
55. Gooiland	D	-
56. Wieringermeerpolder	A	87

ZUIDHOLLAND

57. Noordelijk klei- en veengebied	C	70
58. Rijnland	C	68
59. Zuidholl.bollen- en weidestreek	F	76
60. Westland	F	-
61. Delf- en Schieland	C	79
62. Land van Gouda en Woerden	C	73
63. Krimpenerwaard	C	85
64. Alblasserwaard en Vijfherenland	C	86
65. Rijn-, Delf- en Schielandse droogmakerijen	A	77
66. IJselmonde en Dordtse Waard	A	89
67. Hoekse Waard	A	88
68. Voorne, Putten en Rozenburg	A	88
69. Goeree en Overflakkee	A	91

ZEELAND

70. Tholen en Sint-Philipsland	A	90
71. Schouwen en Duiveland	A	85
72. Noord-Beveland	A	-
73. Zuid-Beveland	A	90
74. Walcheren	A	87
75. Zeeuws-Vlaanderen w.deel	A	91
76. Zeeuws-Vlaanderen o.deel	A	91

NOORDBRABANT

77. Noordwestelijke zeeleigronden	A	84
78. Land van Heusden en Altena	B	84
79. Maaskant	C	94
80. Land van Cuyk	D	90
81. Westelijke zandgronden	D	87
82. Meijerij	D	91
83. Zuidel. en oostel. zandgronden	D	89

LIMBURG

84. Noord-Limburg	D	88
85. Zuid-Limburg	B	92